

”Det var österns insats också i vårt samhällsliv”

Civilisation, nation och etnicitet i Karl H. Wiiks syn på 1917–1918 års händelser

OM DET LÅNGA 1800-TALET HADE, alltsedan franska revolutionen till första världskrigets utbrott, varit ett århundrade av optimism och framstegstro, skulle 1900-talet kännetecknas av stora katastrofer och ytterligheter. Efter första världskriget förändrades synen på den västerländska civilisationens triumfartade segertåg. Världskriget hade lett till att flera europeiska imperier, som före världskriget koloniserat världen med stor självtillförsikt om den egna europeiska kulturens och civilisationens överlägsenhet, efter kriget skulle antingen helt duka under eller gå ut ur kriget betydligt svagare än tidigare. Demokratins verkliga genombrott skedde efter världskriget samtidigt som flera central- och östeuropeiska stater skakades av både arbetarrevolter och högerkupper. Massan tog plats i det politiska rummet och med de gamla central- och östeuropeiska imperiernas fall befarade man särskilt på konservativt och reaktionärt håll att den gamla ordningens fall var början på den västerländska civilisationens undergång.¹

I Finland hade den nationella frigörelsen från det ryska imperiet lett till en blodig sammandrabbning mellan vita och röda finländare under vintern och våren 1918. Historikern Eirik Hornborg skulle senare beskriva hur den finländska borgerligheten, som ansåg sig ha försvarat den västerländska och lagliga samhällsordningen under kriget 1918,

Den här artikeln har tillkommit inom ramen för Matias Kaihovirtas forskningsprojekt ”Skapandet av den svenska klasskampen i Finland: Klass, nation och etnicitet hos Karl H. Wiik 1901–1946”, finansierat av Svenska litteratursällskapet i Finland.

1. Eric Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder. Det korta 1900-talet: 1914–1991*, Stockholm: Rabén & Prisma 1994, s. 132–139.

fick en allvarlig törn i sin syn på det vanliga folket. Man ansåg att kriget avslöjade grymheten hos det vanliga folket, ett arv från ett mörkt, hedniskt och ociviliserat förflutet, som av en del beskrevs som ett kusligt drag i det finska folkets själsliv och natur.²

I förhållande till samhällets högre sociala skikt ansågs massan vara på en lägre civilisationsnivå, ett synsätt som inte enbart förekom bland borgerliga opinionsbildare och beslutsfattare. Även inom den internationella socialistiska arbetarrörelsen förekom det olika synpunkter på folkligt politiskt agerande, och särskilt efter den ryska bolsjevikrevolutionen fixerades debatten vid frågan om revolt eller reform och vilken av dessa två alternativa handlingsstrategier som var det godtagbara sättet att omvandla det kapitalistiska samhället till ett socialistiskt. I denna debatt inom den internationella arbetarrörelsen spelade synen på klass, utifrån ett marxistiskt perspektiv, en viktig roll. Men som bland andra den svenske historikern Håkan Blomqvist har visat, skulle även föreställningar kring nation, etnicitet och civilisation, hur de påverkade synen på klass och folk, påverka den socialistiska idédebatten.³

Samtidigt som den finländska socialdemokratin i reformistisk anda tog avstånd från revolutionen som kampmetod, skulle partiet i större utsträckning än tidigare kräva disciplinering av de egna arbetarleden. Tidigare forskning har uppmärksammat den intensiva kampen mellan socialdemokrater och kommunister, men i mindre omfattning hur denna kamp fördes utifrån hur socialdemokrater respektive kommunister föreställde sig och konstruerade den egna medlemskåren. I den finländska kontexten skulle 1917–1918 års händelser ha en avgörande betydelse för socialdemokrater och kommunister, hur dessa respektive vänsterörelser skulle konstruera ideal- och motbilder av arbetarklassen som respektive politiska rörelse sade sig företräda.

Utifrån socialdemokraternas avståndstagande till de röda och revolutionen 1917–1918, är jag intresserad av att undersöka hur partiet förhöll sig till medlemskåren. Syftet med ett dekonstruerande angreppssätt är att undersöka hur föreställningar kring civilisation,

2. Eirik Hornborg, *Man i ledet: minnen och episoder 1899–1927*, Stockholm: Norstedt 1959, s. 162.

3. Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm: Carlssons 2006.

Den svenskspråkige socialdemokraten Karl H. Wiik (1883–1946) var kritisk till de rödas revolutionsplaner och ställde sig utanför revolutionen. Efter inbördeskriget skrev han till Arvid Mörne: "Morden o.dyl. visade, vilken nivå detta folk befann sig på, och jag fasade vid tanken på revolution, företagen av detta folk."

nation och etnicitet framgick i den socialdemokratiska synen på arbetaren efter inbördeskriget 1918. Jag närmar mig denna frågeställning genom att undersöka den finlandssvenske socialdemokraten Karl Harald Wiik (1883–1946) och hans beskrivning av revolutionen och inbördeskriget 1917–1918 i Finland. Valet av Wiik utgår från hans betydelse som teoretiskt ledande marxist och socialistisk idépolitiker i den finländska socialdemokratin före och efter inbördeskriget. Hans

roll för den finländska arbetarrörelsen var av särskild vikt, dels tack vare hans kunskaper i den socialistiska teoribildningen, dels tack vare hans utbredda internationella nätverk som ansågs vara en resurs för den finländska arbetarrörelsen. Därtill var Wiik en av de ledande personligheterna i den svenskspråkiga socialdemokratiska arbetarrörelsen i Finland i början av 1900-talet.

FRÅN REKONSTRUKTION TILL DEKONSTRUKTION AV
K. H. WIIKS SYN PÅ 1917–1918 ÅRS HÄNDELSER

Karl Harald Wiik tillhörde de ledande socialdemokraterna i Finland vid tiden före och efter inbördeskriget. Till den snabba revolutionära utvecklingen som ägde rum i den finländska socialdemokratin åren 1917–1918 förhöll han sig skeptisk och han tackade nej till erbjudna förtroendeuppdrag i de rödas folkkommissariat. Han avgick från sina förtroendeuppdrag inom partiet vid tiden för det röda maktövertagandet i januari 1918. Under kriget höll Wiik låg profil och efter de vitas seger gömde han sig i drygt ett års tid hos vänner i Helsingfors, bland annat hos konstsammlaren Ivar Hörhammer och författaren Arvid Mörne. Hans ursprungliga avsikt att, liksom hans partikollega och vän Edvard Gylling, söka politisk exil i Sverige blev dock ofullbordad.⁴

Under den tid som Wiik befann sig ”under jorden”, borta från offentligheten, skulle han rekapitulera både sitt eget och den socialdemokratiska arbetarrörelsens politiska agerande genom att sysselsätta sig med att skriva och läsa. Resultatet blev en del utkast där han berörde sitt eget förhållande till 1917–1918 års händelser och i vilka han redogjorde för sin politiska verksamhet under världskriget. Det huvudsakliga arbetet som Wiik författade under den här tiden var boken *Kovan kokemuksen opetuksia: sananen Suomen työväelle* (”En hård erfarenhets lärdomar: några ord till Finlands arbetare”) som utgavs i december 1918. Boken utkom strax efter SDP:s extraordinära partimöte då partiet återupptog verksamheten efter inbördeskriget. Den utkom enbart på finska och trycktes i tre upplagor⁵. De citat som är hämtade från boken har jag översatt från finska till svenska.

4. Erkki Tuomioja, *K. H. Wiik: Puoluesihtööri ja oppositiososialisti. Elämäkerta 1918–1946*, Helsinki: Tammi 1982, s. 9–30.

5. Som källa tillämpas den tredje upplagan som utkom i maj 1919.

Boken kan betraktas som ett diskussionsinlägg i debatten om partiets framtida linje och politiska verksamhet, där Wiik sällade sig till skaran bland andra före inbördeskriget aktiva socialdemokrater som återvände till dagspolitiken efter kriget och intog en ledande roll i SDP, bland dem fanns Hannes Ryömä, Väinö Tanner och Taavi Tainio. Boken vann snabbt uppmärksamhet och spridning bland socialdemokrater i det pånyttfödda SDP.⁶ Den betraktades bland samtida socialdemokrater som ett viktigt kritiskt diskussionsinlägg om partiets tidigare misstag och ansågs ge riktlinjer inför framtiden. Wiik hade i det ”gamla SDP” före 1918 haft en oppositionell roll, och kritiserat den dåvarande partiledningen för en alltför dogmatisk syn på Marx, vilket gjorde att han av sina kritiker ansågs tillhöra partiets högerfraktion på grund av sin ”revisionistiska” syn på den marxistiska klasskampen. I det nya SDP som uppstod efter inbördeskriget skulle Wiik däremot få epitetet ”partiets marxistiska samvete” tack vare sin marxistiska renlärighet som ansågs ha kommit till uttryck i hans uppgörelse med 1917–1918 års händelser.⁷

K.H. Wiik har i den tidigare forskningen betecknats som marxistisk idealist och som vänsteroppositionell i finländsk socialdemokrati. Inte sällan har Wiiks tänkande och agerande betraktats utifrån ett efterhandsperspektiv och rentav presentistiskt synsätt. Wiik har både kritiserats och rehabiliterats utifrån sentida politiska värderingar i en idéhistorisk analys av Wiik; utifrån en hög-socialdemokratisk historiesyn, betraktas han som en framstående teoretiker, men saknande realpolitikerns pragmatism.⁸ I Erkki Tuomiojas biografi över Wiik ges en betydligt mer positiv och förståelsefull tolkning av K.H. Wiik. Men som Tuomioja tillkännager i sina memoarer, var det hans egen oppositionella roll i 1970-talets SDP som gjorde att han kunde relatera till föregångaren Wiik och som väckte hans ambitioner att närmare undersöka den nästan bortglömde vänsteroppositionelle politikern i partiets historia.⁹

6. ”Hyvä menekki kirjalle”, *Suomen Sosialidemokraatti* 18/12 1918.

7. Kalevi Pihanurmi & Aimo Poutiainen, ”Teoreetikko K. H. Wiik”, Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 3: Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin*, Helsinki: Tammi 1968, s. 286–287, 298, 307, 310–311.

8. *Ibid.*, s. 290, 307–311.

9. Erkki Tuomioja, *Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan*, Helsinki: Tammi 1993, s. 217.

Det är egentligen meningslöst att försöka kategorisera Wiik som antingen pragmatisk eller idealist i olika politiska frågor som han tog ställning till. Som de flesta politiker försökte Wiik argumentera för att hans politiska syn var pragmatisk och riktig. Wiik gick under sin politiska karriär ofta i polemik mot påståenden om att socialismen var utopistisk. Han skulle som motargument framhäva socialismens vetenskaplighet mot borgerlighetens idealism och enligt honom var marxismen ingen "vidskepelse" utan en vetenskap som utgick från de lagbundenheter som existerade i det kapitalistiska samhället.¹⁰

Boken *Kovan kokemuksen opetuksia* har ibland ansetts bryta med Wiiks vänstersocialistiska synsätt, främst till följd av hans hårda kritik av den egna medlemskåren.¹¹ Men politikens historia är sällan linjär, den inrymmer paradoxer och överraskande brytningar som visar på mångsidigheten och komplexiteten hos Wiik som politisk aktör. Boken var ämnad som ett diskussionsinlägg i en historisk brytningstid i Finland då man diskuterade demokratin och arbetarrörelsens framtid. Wiiks bok samt de övriga texter som han producerade i tal och skrift vid den här tiden kan läsas som talhandlingar, och att undersöka dessa med ett dekonstruerande angreppssätt ger en historisk bild av hur föreställningar kring etnicitet, nation och civilisation användes av samtida socialdemokrater för att skapa en gemensam klassidentitet.¹²

K. H. WIIK SOM VÄNSTERINTELLEKTUELL LEDARE

Jag förebrår mig, att jag för litet varit mig själv, för mycket låtit mig bestämmas, ej av partidisciplin, men av solidaritet med partiet. Det finns dock en sanning i de ibsenska orden om den ensamme som är stark och i Carlyles om att ett lands styrka ligger i mängden av tigande män. Jag har ansett mig själv så ringa, att jag kunnat bli till

10. Karl H. Wiik, "Vad är Marx för arbetarna?", Karl H. Wiik & Runar C. Öhman, *Till Marx' minne. Tvänne uppsatser*, Helsingfors: Folktribunens förlag 1908, s. 6.

11. Pihanurmi & Poutiainen, "Teoreetikko K.H. Wiik", s. 269–279; Tuomioja, *K.H. Wiik: Puolueshteeri ja oppositiosialisti*, s. 25–30.

12. Stefan Berger & Angel Smith, "Between Scylla and Charybdis: Nationalism, labour and ethnicity across five continents, 1870–1939", Stefan Berger & Angel Smith (eds), *Nationalism, Labour and Ethnicity 1870–1939*, Manchester & New York: Manchester University Press 1999, s. 29.

gagn blott som en i massan. Men med tiden har jag kommit att tänka, att det dock kanske funnits ämne i mig till något bättre och att jag bort börja som Johannes Döparen, med att vistats i öknen. De fyra senaste månaderna ha för mig varit en sådan ökenvistelse; jag hoppas den är början till ett nytt skede i mitt liv. Det vore skönt att leva något mer helgjutet än det som varit.¹³

Wiik och Arvid Mörne hade stiftat bekantskap i början av 1900-talet i den svenskspråkiga socialdemokratiska verksamheten. Mörne hade inspirerat den unge Wiik med sina litterära skildringar av den svenskspråkiga arbetarklassens liv och sociala utsatthet. De hade förenats kring ett brinnande socialt och politiskt patos och en strävan att väcka den svenskspråkiga arbetaren till klassmedvetenhet och svensknationell medvetenhet. Trots att de båda sedermera skilts åt fanns vänskapen mellan dem kvar. Mörne hade förvisso öppet sympatiserat med de vita, men det hindrade inte honom från att låta den ”röde” Wiik gömma sig hemma hos honom strax efter inbördeskriget. Innan Wiik sökte gömställe hos Mörne skrev han ett brev till honom och förklarade sin syn på 1917–1918 års händelser. Han erkände att även han, trots sin lugna och sansade hållning, stundom drabbats av den revolutionära masspsykosens:

Hösten 1917 var inom partiet en tid av oklarhet; det sjöd och jäste, revolutionära slagord veno i luften, och det var brist på klarsynta och långsynta män. Kan väl vara, att också jag i någon mån skattade åt fraseologin på den tiden. Men när revolutionens spöke verkligen trädde inom synkretsen, började jag reflektera över saken och fann den vara av ondo [...]. Storsträjken gav erfarenheter av märkligt slag därtill. Morden o.dyl. visade, vilken nivå detta folk befann sig på, och jag fasade vid tanken på revolution, företagen av detta folk.¹⁴

Wiik underströk att massan hade lett partiet och att partiet hade saknat kompetenta ledare, värdiga sin uppgift att leda ett marxistiskt klasskampsparti. Det parti som reste sig ur inbördeskrigets ruiner

13. Brev till Arvid Mörne 14/8 1918, Mapp 28 Manuskript 1838–1944, K.H. Wiiks samling, Riksarkivet (RA), Helsingfors.

14. Ibid.

borde i framtiden ledas av målmedvetna och starka ledare, menade Wiik.¹⁵

Hur positionerade sig K.H. Wiik i förhållande till arbetarrörelsen och det omkringliggande samhället? Wiik som använde idéer och teorier i ett meningsskapande syfte, gjorde det inte per automatik, utan utifrån hur han positionerade sig själv i förhållande till den ”massrörelse” som han ansåg sig representera. I brevet till Mörne nämnde Wiik den brittiske 1800-talsfilosofen och författaren Thomas Carlyle och den norske pjäsförfattaren Henrik Ibsen. Bägge passar in i det sammanhang där Wiik positionerar sig själv som ledare inför massan. Carlyle hade gjort sig vida känd för sin ”stormansteori” där han hävdade att historiens gång kunde förklaras utifrån de stora männens, till exempel Caesars och Napoleons, insatser. Genom att studera dessa mäns stordåd i historien skulle man bli uppmuntrad till att göra stordåd för mänsklighetens bästa. Wiik jämförde sig själv med de ”tigande män” som borde ha trätt fram och kraftfullt och målmedvetet agerat då samhället drabbats av masspsykos.

I Ibsens kända pjäs *En folksfiende* kämpar en läkare för att föra fram en obehaglig sanning om ett parasitangrepp som hotar människorna i en by, men som dock avfärdas av de övriga då det strider mot deras egna intressen. Ibsens berättelse ingick i ett större politiskt sammanhang, där de upplysta individerna som strävar efter rättvisa och sanning blir offer för den korrupta massan. Utifrån litteraturhistorikern John Careys beskrivning uppstod det inom det tidiga 1900-talets litterära och intellektuella kretsar i Europa ett kulturelitistiskt synsätt, där vanligt folk framställdes som en obildad och formlös massa. Som Carey visar blev massan ett slags negativ projektion hos den självutnämnda kultureliten i början av 1900-talet, vid en tid då ”massan erövrade” det offentliga rummet och började ställa allt mera högljudda krav som upplevdes som alltmer motbjudande av eliten. Avogheten mot massans råa och brutala framtoning var inte förbehållen samhällets borgerliga kretsar, exempelvis den världskände socialistiske författaren George Bernard Shaw, som med andra medlemmar av det brittiska vänstersocialdemokratiska Fabian Society var en varm anhängare av

15. K.H. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia: sananen Suomen työväelle*, Helsinki: Kansanvalta 1919, s. 5, 8, 12, 71, 106.

eugeniken, ansåg: "if we desire a certain type of civilization and culture, we must exterminate the sort of people who do not fit into it".¹⁶

Wiik har i den tidigare forskningen om honom beskrivits som en person som saknade ledaregenskaper och som bestämt skulle ha avisat invitationer att träda fram som ledare för arbetarrörelsen.¹⁷ Wiik skulle i stället positionera sig själv i arbetarrörelsen som en vänsterintellektuell ledare, en person som steg ovanför massorna och som kunde lyfta enskilda individuella förmågor till att leda de övriga. Han såg som sin uppgift att sprida kunskap om marxismen bland de obildade arbetarna och göra dem medvetna om deras världshistoriska uppgift, att skapa det socialistiska samhället. Innan man kunde uppnå det jämlika samhället, måste man i arbetarrörelsen klargöra att det existerade en skillnad mellan ledarna och massan. Wiik var ingen leninist, han trodde på att individerna genom upplysning skulle urskiljas från den förmlösa massan och att det var dessa klassmedvetna subjekt som skulle agera som arbetarrörelsens sanna ledare. Så var inte fallet 1917–1918, enligt Wiik.¹⁸ Men enligt de intellektuella var inte bildning detsamma som att ge massan vad den ville ha, utan bildning handlade om att ge det som de intellektuella eftersträvade.

Definitionen av en vänsterintellektuell, som den framställdes i början av 1900-talet, var en person som skulle gå i bräschen för rörelsen, stå i opposition till makthavarna (också inom partiet). Enligt den här idealbilden inom vänstern uppträder den intellektuelle alltid ärligt, teoretiskt kunnig inom den marxistiska dialektiken och strävar efter att uppnå sanning och rättvisa. Men även om den vänsterintellektuelle ingår i ett kollektiv identifieras han som en självständig aktör och individ. Detta synsätt utgick från de ideal om den intellektuelle som börjat uppstå inom den europeiska bildningseliten under 1800-talet. I slutet av 1800-talet började de intellektuella fjärmas från den maktutövande bildade eliten och kritisera elitens makt över folket. Den intellektuelle skulle verka som ett instrument, ett verktyg för massans frigörelse och

16. John Carey, *The Intellectuals and the Masses. Pride and Prejudice among the Literary Intelligentsia, 1880–1939*, London: Faber & Faber 1992, s. 3–22. Shaws citat på sidan 63.

17. Pihanurmi & Poutiainen, "Teoreetikko K.H. Wiik", s. 274, 307–311; Tuomioja, *K.H. Wiik: Puoluesitteeri ja oppositiosotalisti*, s. 126–129, 138–140.

18. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 60–63, 71.

de intellektuella hade en förmåga att sätta fingret på samtidens puls, återge den för andra och även förutspå framtiden. Kulturhistorikern Hanne Koivisto har visat hur de finländska vänsterintellektuella identifierade likheter mellan idealen om den intellektuelle och den moderna människan, bägge framställda som rationella och vars argumentation underbyggdes av kunskap och förnuft.¹⁹

MATERIALISM OCH ATAVISM SOM ORSAKER TILL UPPRORET

När man på borgerligt håll bittert klagade över folkets atavism och önskade disciplinera folket till att åter följa lagen, var Wiik och socialdemokraterna inne på samma linje gällande arbetarklassens disciplinering. Enligt Wiik hade ”den stora massan” trots allt blivit ”lämnad [...] att förledas av sina dunkla instinkter [...] som föranlett dem till att av sina smickrare hamna i tron, att de själva ledde partiet”, vilket enligt honom hade lett till upproret.²⁰ Tonen hos Wiik strax efter inbördeskriget låter förstå att han skulle ha läst och följt debatten som fördes huvudsakligen på borgerligt håll, särskilt inom högern, om upproret och den negativa synen på de röda. Högern beskrev massan som vilseledd av korrupta socialistiska agitatorer. Den röda massan var nästintill djurisk, rå och brutal och stod långt nedanför den västerländska människans kultur- och bildningsnivå. En del borgerliga och med de vita sympatiserande meningsbildare som ville anlägga en vetenskaplig syn på upproret, använde sig av både socialpsykologiska och rasbiologiska förklaringar som pekade på det finska folkets atavism. Även underklassens genetiska avvikelser från överklassen utpekades som en giltig förklaring till att proletariatet föreföll primitivare och att det befann sig på en lägre civilisationsnivå.²¹ I vilken utsträckning dessa synsätt påverkade Wiik är okänt.

19. Hanne Koivisto, *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulla*, Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2011, s. 269–271, 274–278.

20. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 12. ”Mutta suuri massa jäi siitä huolimatta [...] hämären vaistojensa johtamaksi ja uskoen, että niinkuin sen imartelijat ovat sille uskotelleet, se itse johti puoluetta.”

21. Sten Högnäs, *Kustens och skogarnas folk: om synen på svenskt och finskt lynne*, Stockholm: Atlantis 1995, s. 141–150; Markku Mattila, *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilisointilakiin asti*, Helsinki: Suomen historiallinen seura 1999, s. 100–101, 104.

**JAHKA SAAN
TÄMÄN KIRJANI VALMIIKSI, ON SIINÄ
OHJENUORA SUOMEN TYÖVÄELLE
JÄRJELLISTÄ MENOA VARTEN.**

*Medan Wiik höll sig undan från offentligheten författade han boken Kovan koke-
muksen opetuksia: sananen Suomen työvälle (sv. En hård erfarenhets lärdomar:
några ord till Finlands arbetare) som utgavs i december 1918. I boken förklarade Wiik
att de röda utgjorts av "flockindivider ledda av sina primitiva instinkter", och att
SDP:s uppgift för framtiden borde vara att arbetarna "formas till tänkande, ansvars-
medvetna individer" för att Finland skulle kunna utvecklas på en västerländsk grund.*

Samtidigt var det inte bara i det vita Finland som en del uttryckte sig beklagande över folkets låga utvecklingsnivå. Den svenske socialdemokratiska partisekreteraren Gustav Möller skulle efter att ha besökt det röda Finland i mars 1918 välkomna de rödas nederlag någon månad senare, när han i den socialdemokratiska idétidskriften *Tiden* underströk att den socialistiska revolutionen och marxistiska klasskampen saknade förutsättningar att lyckas bland socialt och kulturellt underutvecklade folk, såsom det finska och ryska.²² Möller hade under sitt möte med det finska folkskommisariatet uttryckt sina tvivel om att den finska revolutionen hade möjligheter att lyckas. Den svenska socialdemokratiska partisekreteraren menade att det var moraliskt ohållbart att socialdemokraterna i Finland utmanade en demokratisk författning med vapenmakt, vilket överensstämde med det synsätt som Wiik hade åberopat som orsak till att han lämnade partikommissionen (partistyrelsen) i januari 1918.²³

Wiik skulle efter inbördeskriget hävda, i likhet med Möller, att både den efterblivna sociala utvecklingen och det finska folkets atavism var grundläggande förklaringar till revolutionen och dess misslyckande i Finland 1917–1918. Wiik kritiserade de borgerliga för att ha dröjt med nödvändiga sociala reformer och skott sig på tsarismens auktoritära styre för att förhålla nödvändiga sociala reformer som kunde ha räddat det finländska samhället från den akuta livsmedelskris som bröt ut 1917. Samtidigt instämde han med de borgerliga som ansåg att krigsindustrin och de ryska befästningsarbetena hade lockat särskilt landsbygdens obesuttna befolkning till södra Finlands tätorter. Det var de från landsbygden inflyttade som utgjorde det odisciplinerade trasproletariat som blev stommen för röda gardet.²⁴

Sedermera när Wiik återupptog sin politiska verksamhet våren 1919 skulle han i sitt första maj-tal i Helsingfors betona de lärdomar som socialdemokraterna kunde dra av inbördeskriget och hävdade att

22. Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 319–320.

23. Möllers inlägg, se: Carl Göran Andrae, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, Stockholm: Carlssons 1998, s. 178–179; om Wiiks motivering till att lämna partiledningen och hans opposition mot SDP:s revolutionära linje, se Tuomioja, *K. H. Wiik: Puoluesihteeeri ja oppositiosialisti*, s. 9–12.

24. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 14–15, 17–18, 37. Jfr med Gustav Möller, ”Den sociala revolutionen”, *Tiden* 1918, s. 250–251.

”[s]jälvbevarelse-driften bjuder arbetarklassen att börja ett allvarligt upplysning- och rensningsarbete i sin egen mitt”. För att underminera kommunisternas farliga mullvadsarbete skulle SDP bedriva aktiv bildningsverksamhet för att stärka den socialdemokratiska målmedvetenheten som redan hade fått ett fotfäste i Finland. Det var arbetarnas obildning som enligt Wiik hotade arbetarklassens andliga tillstånd och som förde dem på villovägar.²⁵

Wiiks tal om ”självbevarelse-drift” och atavism var inte alls ovanligt utifrån de socialdarwinistiska influenser som fanns i den skandinaviska socialdemokratien. I den socialistiska synen på socialdarwinismen hävdade man att världen var uppbyggd kring lagbundenheter och mänsklighetens historia var en fråga om evolutionär utveckling. Det var fåfängt att försöka hoppa över en utvecklingsfas eftersom det av naturen skulle leda till att man kastades tillbaka. Endast den gradvisa stigande utvecklingen kunde föra samhället mot socialismen. Den marxistiska syn som bildats inom Andra internationalen före första världskriget och som influerat Wiik och andra finländska socialdemokrater, gick ut på att socialdemokratins främsta uppgift var att väcka massornas klassmedvetenhet och strävan att fullgöra sin historiska uppgift – att omkullkasta det kapitalistiska samhället och ersätta det med ett socialistiskt. Socialdemokratien var en rörelse som byggde på förnuft, underbyggt med vetenskapliga resonemang, och strävan att bilda massorna. Folklig vidskepelse och atavism skulle utrotas för att bereda väg för samhällets gradvisa övergång till socialismen.²⁶

Klasskampen var ytterst en kamp om tillvaron där de starkaste och bäst anpassade individerna skulle överleva. Om arbetarna insåg värdet av bildningsarbetet och fostran till socialdemokratisk medvetenhet, skulle de vara anpassade till den högre fasen i mänsklighetens historiska utveckling, det vill säga socialismen. Wiik var fullt övertygad om att de finländska socialdemokratiska arbetarna efter inbördeskrigets hårda prövning var bättre anpassade till den kapitalistiska rovdriften

25. Tal av K.H. Wiik vid maj-demonstrationen i Helsingfors 1919, Mapp 5 1917–1919, K.H. Wiiks samling, RA, Helsingfors.

26. Berger & Smith, ”Between Scylla and Charybdis”, s. 15–17; Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 139–140.

och uthärdade att förverkliga ”arbetarklassens stora, internationella kulturverk”.²⁷

Men förutom på de materiella orsakerna pekade Wiik på den underutvecklade rotlösa landsbygdsbefolkningens låga psykologiska och kulturella nivå. Till skillnad från de konservativa som såg de rödas atavism som ett oöverkomligt lynnesdrag hos den lata pöbeln, hävdade socialister likt Wiik att de europeiska folkens varierande utvecklingsnivå berodde på ländernas industrialiseringsnivå.²⁸ Det gick inte, som Wiik och andra västeuropeiska socialdemokrater efter bolsjevikrevolutionen i Ryssland skulle understryka, att hoppa över ett utvecklingskede för att sedan gå över till socialismen.²⁹ Landsbygdsproletariatet var inte moget för att tänka och agera socialistiskt eftersom det inte hade erfarenhet av att leva under industrikapitalistiska produktionsförhållanden. Detta gällde i synnerhet de tusentals landsbygdsarbetare som strömmade till krigsindustrin och befästningsarbetena. Enligt Wiik hade befästningsarbetarna ”inte heller tidigare varit vana med ett organiserat ekonomiskt liv, och befästningsarbetena skulle än mindre vänja dem vid ett sådant”.³⁰

Det finländska samhället hade genomgått en snabb industrialisering samtidigt som den kulturella utvecklingen varit långsammare och inte främjats av vare sig de borgerliga eller socialdemokraterna. Wiik hävdade att socialdemokraterna hade varit alltför upptagna med att skapa en massrörelse under kort tid. I sitt brev till Mörne menade Wiik att det hösten 1917 inte längre var möjligt att bedriva ett långsiktigt socialdemokratiskt upplysningsarbete. Wiik menade att ”kvantiteten” vid denna tidpunkt ”triumferade över kvaliteten”: ”Denna församling var främmande för mig liksom jag för den.”³¹

Den finländska socialdemokratins agrara prägel, att en stor del av dess medlemskår bestod av landsbygdens obesuttna och torpare,

27. Tal av K. H. Wiik vid maj-demonstrationen i Helsingfors 1919.

28. Högnäs, *Kustens och skogarnas folk*, s. 144–145; Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 139–140.

29. ”Karl H. Wiik begär ordet. En förklaring och ett rentvänningsförsök”, *Svenska Tidningen* 8/4 1919.

30. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 17. ”Ne eivät olleet aikaisemminkaan tottuneet järjestettyyn taloudelliseen elämään, ja vallityöt voivat kaikkein vähimmin totuttaa heidät siihen.”

31. Brev till Arvid Mörne 14/8 1918.

stred enligt Wiik mot Marx syn på den proletära klasskampen och socialistiska revolutionen:

Dittills hade partiet varit ett litet industriarbetarparti, till vilket hade anslutits en mindre andel jordbruksarbetare, när sedan socialdemokratien svälde till ett verkligt ”folkparti” och uppnådde en sådan popularitet och storhet, som ett sådant parti enbart kan motta, men samtidigt formas till en brokig sammansättning. Till partiet hörde numera bland annat stora torparmassor, som inte kunde inneha socialistiska utvecklingstendenser, utan som däremot upprätthöll ett småbrukarideal – om ”den egna jorden” [...].³²

Endast de proletariserade arbetarmassorna, bosatta i städerna och verksamma inom industrin, var de som var mottagliga och som kunde begripa socialismens innebörd. Industrierbetarna hade med kapitalismen utvecklats och fjärmats från de småborgerliga traditioner och tänkesätt som var utmärkande för exempelvis torparen. Enligt Wiik var det ytterst farligt att den finländska arbetarrörelsen sammanblandat olika ”brokiga lager” av arbetare – klassmedvetna industrierbetare och landsbygdens lösa proletariat – med varandra.

För den utvecklade brokiga arbetarmassan blev revolutionen ett begrepp som de inte till fullo kunde begripa. För dem var ”revolutionen, som de endast diffust begrep sig på [...] i deras fantasi porten till en ny, lyckligare värld”.³³ Enligt Wiik var det ett typiskt drag för den utvecklade och atavistiska folket, inbäddat i det halvfeodala agrara samhällets kultur och livsformer, att man saknade (västerländsk) rationell förmåga att tänka och agera. Socialdemokratien som var en västerländsk ideologi lärde att det krävdes ihärdigt arbete, disciplin och inre kraft hos individerna för att skapa det socialistiska samhället.

32. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 8. ”Oltuaan siihen saakka pieni teollisuus-työväen puolue, johon oli liittynyt pienempi määrä maalaistyöväkeä, paisui socialidemokratia nyt todelliseksi ”kansanpuolueeksi” saavuttaen kaiken sen suosion ja mahtavuuden, minkä semmoinen puolue voi saada, mutta muodostuen samalla kirjavaksi kokoonpanoltaan. Puolueeseen kuului nyttemmin muun muassa suuria torpparijoukkoja, joilla ei voinut olla sosialistisia kehitystendenssejä, vaan joita pikemmin elähytti pienviljelijän ihanne – ”oma maa” [...]”

33. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 24. ”Vallankumous’, jonka he vain hämärästi käsittivät, mutta joka heidän mielikuvituksessaan oli porttina uuteen, onnellisempaan maailmaan.”

I Finland hade den brokiga arbetarmassan som utgjorde stommen för arbetarrörelsen endast varit mottaglig för revolutionens frihetsbudskap utan att förstå vilken insats det krävde av arbetarna själva, att kunna låta sig ledas av upplysta ledare för att sedan själva leda samhället mot socialismen.³⁴

Wiik skulle hävda att atavismen till och med var ett större hot mot samhällsutvecklingen än de undermåliga materiella förhållandena som majoriteten av befolkningen levde under. Naturligtvis gick dessa aspekter hand i hand, men för Wiik fanns det ingen garanti för att ens de proletärer som levde under kapitalistiska produktionsförhållanden kunde skaka av sig sin kulturella barlast. Särskilt i finländska förhållanden, där industrialiseringen genomförts under en mycket kort tidsperiod och befolkningen under en generations tid invandrat från landsbygden till industristäderna, hade just socialdemokratin ett betydligt svagare underlag än dess västeuropeiska broderpartier som var längre hunna i den industrikapitalistiska utvecklingen:

Det har varit till olycka för Finlands socialdemokrati att de arbetare, som närmast omkretsat rörelsens ledning, ibland även lett den, ibland terroriserat den, är huvudstadens. Smickrarna har strukit dem medhärs och prisat dem som utomordentligt ”marxistiska” och klassmedvetna, när i själva fallet endast ett fåtal av arbetarna utgjort utvecklade, tänkande socialdemokrater, som i synnerhet under oroliga tider, till exempel under året 1917, inte förmått stå emot de arbetare som befann sig på lägre nivå, det vill säga de brokiga skikt av arbetare som fått spela en så avgörande roll i snabbt växande industristäder. På så sätt har inte en upplyst klassmedvetenhet och konsekvent hållning varit kännetecknande för partiverksamheten bland arbetarna i Helsingfors.³⁵

34. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 5–6, 12.

35. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 60. ”On ollut Suomen sosialidemokratialle onnettomuudeksi, että se työväestö, joka lähinnä ympäröi liikkeen johdon, usein johtaen sitä, joskus terroriseeraten sitä, on pääkaupungin. Tämä työväestö, jota sen imartelijat ovat alituisesti silittäen kehuneet tavattoman ”marxilaiseksi” ja luokkatietoiseksi, on itse asiassa ollut vain pienemmäksi osaksi kokoonpantu kehittyneistä, ajattelevista sosialidemokraateista, jotka varsinkaan levottomina aikoina, kuten v. 1917, eivät ole voineet pitää puoltaan niiden alhaisemmalla asteella olevain, kirjain vain ainesten suhteen, jotka nopeasti kasvavassa suurkaupungissa näyttelevät niin huomattavaa osaa. Näin ollen ei valistunut luokkatietoisuus ja johdonmukaisuus ole ollut Helsingin työväen puoluetoiminnan tunnusmerkinä.”

Principiellt var Wiik inte emot en revolutionär förändring av samhället eftersom det var den grundläggande aspekten i den historiematerialistiska synen på samhällsförändring – bland annat räknade han upp Luthers reformation och franska revolutionen som några av de största enskilda framstegen för västerlandets, ja hela mänsklighetens framtida utveckling.³⁶ Men att låta ett outvecklat, perifert folk leda en revolution, kunde enbart sluta med våldsam blodsutgjutelse och barbari:

Finlands proletärer hade inte alla de nödvändiga egenskaperna som förutsattes för revolution. Den hade inte från sina led avskilt mindervärdiga element; dessa skulle med enkelhet i revolutionsrörelsen bestämma dess uttrycksformer och på så sätt beröva proletariatet dess sedliga överlägsenhet gentemot dess motståndare, utan vilken den inte kan segra eller rätt begagna dess seger. Storstrejken med dess besinningslösa och förskräckliga mord tjänade i förhållandet till detta som ett varnande exempel.³⁷

Förutsättningarna för en socialistisk revolution fanns inte, enligt Wiik, i Finland 1917. Däremot fanns det goda förutsättningar att på demokratisk väg förändra samhället i en socialistisk riktning, eftersom landet hade en stark socialdemokrati och en demokratiskt tänkande småbrukarklass.³⁸

Wiik ansåg att partiet borde ha låtit ”revolutionärerna” gå sin egen väg och uteslutit dem ur partiet. Han nämnde det så kallade smörupploppet i Åbo, som ägde rum sensommaren 1917, då partiet bestämt hade tagit avstånd från upprorsmakarna och enligt Wiik borde ha fortsatt på den linjen under hösten. Då hade socialdemokraterna kunnat rida oskadda genom stormen som följde med bolsjevikernas

36. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 48–49.

37. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 63. ”Suomen köyhälistöllä ei ollut kumouksellista tehtävää varten kaikkia tarpeellisia ominaisuuksia. Se ei ollut riveistään erottanut siitä olevia ala-arvoisia aineksia; nämä tulisivat vallankumousliikkeessä helposti määräämään sen ilmaisumuodot ja siten riistämään köyhälistöltä sen siveellisen etevämmyyden vastustajiin verraten, jota ilman se ei voi voittaa eikä oikein käyttää voittoansa. Suurlakko mielettömine hirvittävine murhineen oli tässä suhteessa varoittavana esimerkkinä.”

38. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 49.

revolution i oktober och således blivit av med ”mindre önskade element” i arbetarrörelsen.³⁹

Enligt Wiik måste partiet i fortsättningen ”välja dess medlemmar” mer kritiskt än man gjort tidigare och i synnerhet under revolutionsåret då socialdemokraterna varit mera benägna att bygga upp en massrörelse utan att kritiskt sälla bort ”sämre element” bland de nya medlemmarna:

Men de, som de [partiet M.K. anm.] tar emot, bör de uppfostra till goda partikamrater, medborgare och människor [...]. Och även om socialdemokratins arbete bygger på arbetar*massorna*, bör ett av dess huvudsakliga mål med upplysningsarbetet vara massornas befrielse från dess så typiska egenskaper, som Gustav Le Bon har, dock grovt schematiskt, beskrivit. Med andra ord: flockindivider ledda av sina primitiva instinkter bör formas till tänkande, ansvarsmedvetna individer, vars sammanhållning bygger på deras gemensamma intressen och deras gemensamma historiska uppgift.⁴⁰

Hänvisningen till den franska socialpsykologen Gustave Le Bon i det här sammanhanget passade väl in i den samtida diskursen, särskilt på borgerligt håll där man utifrån massans psykologi försökte förstå upptakten till det röda upproret i Finland. På svenskspråkigt borgerligt håll, i tidskrifterna *Finsk Tidskrift* och *Nya Argus* (som med stor sannolikhet lästes av Wiik under den tid han befann sig ”under jorden”), skulle Le Bons synsätt få en återklang i synen på de röda. Drifterna och de primitiva instinkterna styrde finländaren till uppror, inte förnuftet, och det hade visat att massan var primitiv och andligt outvecklad.⁴¹

39. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 77, ”vähemmän toivottavista aineksista”.

40. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 106. ”Mutta ne, jotka se ottaa vastaan, pitää sen kasvattaa hyväksi puoluetovereiksi, kansalaisiksi ja ihmisiksi. [...] Ja vaikkakin sosialidemokratia rakentaa työnsä työläisjoukkoihin, täytyy yhtenä sen valistustyön oleellisena päämääränä olla joukkojen vapauttaminen niille tyypillisistä ominaisuuksista, joita Gustave Le Bon sattuvasti, vaikkakin jyrkän kaavamaisesti, kuvaa. Toisin sanoen: alkuperäisten vaistojen johtamista laumaihmisistä on luotava ajattelevia, edesvastuustaan tietoisia yksilöitä, joita pitää koossa tieto yhteisistä eduista ja yhteisestä historiallisesta tehtävästä.”

41. Högnäs, *Kustens och skogarnas folk*, s. 147–148.

De vita skulle efter inbördeskriget anklaga de röda och socialisterna för landsförräderi och utpekade arbetarrörelsen som en ofosterländsk kraft i det finländska samhället. Därtill varnade högern för socialisternas och marxismens internationalism. Wiik skulle bestämt avfärda dessa påståenden och formulera det som kan sägas utgöra den socialistiska fosterländskheten utifrån en materialistisk ståndpunkt och hur socialisterna inom Andra internationalen såg på relationen mellan klasskampen och nationernas rätt till självbestämmande och frigörelse. Enligt dem existerade det inget motsatsförhållande mellan klass och nation, och marxisterna i Andra internationalen var av den åsikten att uppkomsten av nationer var en del av utvecklingen mot socialistisk internationalism: när kapitalismen avskaffats skulle även nationerna förlora betydelse. Däremot fanns det olika syner på nationen – den gamla från Första internationalen som var mera kosmopolitiskt inriktad och den senare som formulerades av socialdemokrater med erfarenhet av att jämsides med nationell klasskamp föra en kamp för nationens frigörelse och självständighet. Den här sortens nationella internationalism växte fram bland socialdemokrater i de europeiska mångnationella imperierna, som ansåg att patriotism och klasskamp inte uteslöt varandra utan snarare förstärkte varandra.⁴²

Wiik skulle med all tydlighet upprepa den marxistiska synen på nation i sitt brev till Mörne. Av brevet framgår Wiiks syn på socialdemokratins och arbetarklassens roll för nationell frigörelsekamp:

Detta uppror ledde bl.a. självständigheten gick förlorad [sic] för att – såvitt jag kan inse – aldrig återvinnas. När en gång den sociala utvecklingen leder till socialismens seger och att folkens förbund – varför förutsättningarna på kapitalismens nuvarande ståndpunkt ej ännu finnas –, då ingår förstås Finland däri. Ett sådant uppgivande av självständigheten är ett framsteg, ett av de största för mänskligheten. Dessförinnan, alltså medan det nationella utvecklingsskedet består, hade ju självständigheten varit bra att ha. Jag insåg alltid, att en förutsättning för denna var, att socialdemokratien komme att bevara ett starkt inflytande på utrikespolitiken, enär endast i detta fall Finland komme att beflita sig om ett gott förhållande till alla folk. På

42. Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 75–83.

aktivisthåll finner man det bättre att Finland, uppkrupet på den tyska jättens axlar, sitter och knyter sin lilla näve åt Ryssland. Bättre synes det mig skulle varit att stå på egna ben och låta bli att knyta näven.⁴³

I sitt brev till Mörne uttryckte Wiik sin ”nationalistiska internationa-
lism”. Wiik hade alltsedan början av sin politiska bana drivits, jämsi-
des med många andra finländska socialdemokrater, att skapa ett från
Ryssland självständigt Finland. Wiik hade på olika sätt deltagit i den
finländska nationella frigörelsekampen. Han hörde till dem i partiet
som aktivt verkade för Finlands självständighet och samtidigt deltog
i subversiv och illegal verksamhet under kejsartiden i samarbete med
jägarrörelsen och bolsjevikerna. Efter 1918 kritiserade Wiik likaledes
med andra socialdemokrater högerns samarbete och allians med det
kejsarliga Tyskland, som enligt dem hotade Finlands självständighet
och internationella ställning, och som visat sig bli ett av högerns
politiska misstag som hotade Finlands internationella anseende efter
Tysklands kapitulation i världskriget.⁴⁴

I boken *Kovan kokemuksen opetuksia* skulle Wiik rikta kritiken
mot Finlands borgarklass som agerat ofosterländskt med en enligt
honom egoistisk klasspolitik. Till skillnad från andra längre utvecklade
västeuropeiska stater där borgarna samarbetat med arbetarna, hade
borgarklassen i Finland styvnackat motarbetat sociala reformer som
kunde höjt arbetarklassens materiella förutsättningar:

Det inger oss förståelse i borgarklassens försummelsesynder. [...] De skulle ändå, som härskande klass i samhället, ha kunnat påverka denna sak märkbart. De skulle ha kunnat använda sin makt för att skapa ett sådant samhällsligt tillstånd, att hela arbetarklassen skulle ha känt sig delaktigt i sina fäders land och ansvarig för dess öde.⁴⁵

43. Brev till Arvid Mörne 14/8 1918.

44. ”Hur Finlands självständighet förverkligades”, odaterat manus 1918, Mapp 5 1917–1919; ”Aktivismen och socialdemokratin” manus 27.8.1918, Mapp 28 Manuskript 1838–1944, K.H. Wiiks samling, RA, Helsingfors; Hannu Soikkanen, *Kohti kansanvaltaa i. 1899–1937: Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta* 1975, s. 344.

45. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 36. ”Mutta se antaa myös käsityksen porvariluokkamme laiminlyömyssynteistä. [...] Se olisi kuitenkin, yhteiskunnallisesti hallitsevana luokkana, voinut tuntuvasti siihen vaikuttaa. Se olisi voinut käyttää valtaansa luodakseen semmoista yhteiskunnallista tilaa, että koko työväenluokka olisi tuntenut olevansa osallinen isiensä maasta ja edesvastuussa sen kohtalosta.”

Marx och Engels hade visserligen hävdad i *Kommunistiska manifestet* att proletären saknar fosterland, men det skulle nationella internationalister, likt Wiik, tolka som att överklassen hade berövat proletären hans rätt till och delaktighet i fosterlandet. De svenska ungsocialister som Wiik aktivt stod i förbindelse med under 1910-talet skulle till och med likna överklassen vid en främmande ockupant på den fosterjord som tillhörde arbetaren.⁴⁶

Men för Wiik var de finländska erfarenheterna tillräckliga för att visa hur borgarklassen gång på gång förnekat arbetaren hans rätt till sitt fosterland genom att förhindra sociala reformer med hjälp av kejsarens veto. Det var borgaren som enligt Wiik sökte hjälp från främmande makter för att hålla arbetarklassen förtryckt, först från tsarens Ryssland och sedan från kaiserns Tyskland. Wiik visade hur man däremot i utvecklade europeiska industristater, såsom Bismarcks Tyskland, infört socialförsäkringar eller i England genomfört sociala reformer som gagnat arbetarklassen och stärkt dess band till nationen. Men stormakternas materiella resurser var inte avgörande för huruvida man kunde bedriva ambitiösa sociala reformer som gagnade arbetarklassen. Därtill påpekade Wiik att det "[l]illa Danmarks arbetare [...] skulle knappast byta sitt land mot ett annat" – genom progressiv socialpolitik hade man även i ett litet land lyckats knyta arbetarklassen till nationen.⁴⁷

Inom Andra internationalen betraktade en del, särskilt österrikiska, socialdemokrater nationen inte bara som en del av den kapitalistiska utvecklingen utan som en "ödesgemenskap". Nationer, nationella identiteter och nationalkänslan hos arbetarklassen var verkliga ting som existerade i den sociala världen.⁴⁸ Gång på gång skulle Wiik framhäva ett synsätt som inte enbart betraktade nationen ur en rent materialistisk synpunkt:

46. Seppo Hentilä, *Veljeyttä yli Pohjanlahden. Suomen ja Ruotsin työväenliikkeen kosketuskohtia suuresta Sundsvallin lakosta Suomen kansalaissotaan*, Helsinki: Gaudeamus 1980, s. 82–90; Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 109–111.

47. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 37. "Pienen Tanskan työläiset. [...] eivät varmaankaan vaihtaisi maataan toiseen."

48. Henrik Berggren, "Min ras, min rot, min stam": Rickard Lindström och den svenska arbetarklassen", Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm: Prisma 2001, s. 285–286.

Men Finlands arbetare krävde sitt lands självständighet inte bara som arbetare, utan även som finländare. Det här är en aspekt, som inte har tagits i beaktande, men som en objektiv granskare bekänner som riktig: Finlands arbetare är inte alls främmande för sådana känslor som fosterlandskärlek och nationell självkänsla.⁴⁹

Wiik menade att det fanns en nation och en nationell kultur som arbetaren var villig att kämpa för och denna finländska säregna nationella kultur var nära knuten till den västerländska, men arbetaren hade förnekats delaktighet i denna på grund av borgerlighetens klassegoism:

Arbetarens samhällsklass har inte i tillräcklig utsträckning fått ta del av den västerländska samhällsordningens bästa frukter för att kunna uppskatta det här begreppet lika högt som samhällets välbeställda medlemmar. [...] Men sannerligen förmår arbetaren uppskatta sitt folks egenartade karaktär och innehållet i dess nationella kultur.⁵⁰

Med den västerländska samhällsordningen avsåg Wiik de demokratiska principer som skilde västerlandet från det österländska. Det senare karaktäriserades av ett auktoritärt och halvfeodalt samhällsstyre sett ur de västerländska socialdemokraternas perspektiv.⁵¹

Wiik underströk att den finländska arbetarens kärlek till nationen och fosterlandet var djupt rotad, och att arbetarklassen förstod självständighetens värde. Borgarklassen kunde inte med deras utsugning av proletariatet någonsin frånta arbetarnas kärlek till fosterlandet och sannerligen ”så vaknar den [fosterlandskärleken M.K. anm.] till

49. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 35. ”Mutta Suomen työläiset vaativat maansa itsenäisyyttä ei vain työläisinä, vaan myös suomalaisina. Tämä on seikka, jota ei paljon ole otettu huomioon, mutta jonka tasapuolinen arvostelija tunnustanee oikeaksi: Suomen työläisille eivät ole ollenkaan vieraita sellaiset tunteet kuin isänmaanrakkaus ja kansallinen itsetunto.”

50. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 35. ”Hänen yhteiskuntaluokkansa on liian vähän saanut nauttia länsimaisen yhteiskuntajärjestyksemme parhaista hedelmistä voidakseen arvioida tätä käsitettä yhtä korkeaksi kuin paremmassa asemassa olevat yhteiskunnan jäsenet. [...] Mutta varsinkin osaa hän pitää arvossa kansansa oma-peräisen luonteen ja sen kulttuurissa löytyvät kansalliset ainekset.”

51. Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 193–198, 312–313, 319–325.

medvetande, om den kränks och framförallt om den kränks av ett lägre civiliserat folk (såsom Rysslands)".⁵²

RYSKT, FINSKT OCH SVENSKT – OLIKA UTVECKLINGS-
NIVÅER I DEN FINLÄNDSKA ARBETARRÖRELSEN

I mars 1919 anmälde sig K.H. Wiik frivilligt till polisen i Helsingfors. Ivar Hörhammer hade strax innan förhörts av polisen gällande ett anonymt tips om att Wiik gömde sig hos denne vilket ledde till att Wiik inte önskade försätta sin vän i knipa och valde att frivilligt anmäla sig hos myndigheterna. Någon egentlig rättsprocess mot Wiik blev det inte, och han kunde redan samma månad återuppta sin politiska verksamhet efter att justitieminister Karl Söderholm gett sitt utlåtande som frikände Wiik från alla misstankar om och åtal för landsförräderi och anstiftan till uppror 1917–1918. I den finlandssvenska högerpressen kritiserades beslutet emellertid, och högertidningen *Svenska Tidningen* gick i spetsen och krävde att Wiik ställdes inför rätta för sin delaktighet i de rödas uppror.⁵³

Wiik deltog inte i riksdagsvalet 1919, då SDP återgick till riksdagen. Däremot återinvaldes Wiik i december 1919 till SDP:s partikommission.⁵⁴ Under våren 1919 påbörjade Wiik arbetet för att återuppväcka socialdemokratien på svenskspråkigt håll, dels genom agitationsresor till Finlands svenska arbetarförbunds tidigare kärnområden på den nyländska landsbygden, dels genom att ta initiativet till att återstarta en svenskspråkig socialdemokratisk arbetartidning, *Arbetarbladet*, som började utkomma regelbundet i september 1919. När Wiik och socialdemokraterna reste genom bygderna för att återuppväcka arbetarnas politiska agerande upptäckte de snart att den nya rivalen på vänsterkanten, kommunisterna, bedrev aktivt organisations- och upplysningarbete bland arbetarna – också på finlandssvenskt håll.⁵⁵

52. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 35–36, ”se herää tietoisuuteen, jos sitä loukataan, etenkin jos loukkaus tulee sivistyksellisesti kehittymättömämmän kansan (kuten Venäjän) puolelta”.

53. ”Förre lantdagsmannen K.H. Wiik häktad”, *Hufvudstadsbladet* 13/3 1919; ”K.H. Wiiks skuld”, *Svenska Tidningen* 17/3 1919.

54. Hannu Soikkanen, *Kohti kansanvaltaa 1*, s. 370–371.

55. Anna Bondestam & Alf-Erik Helsing, ”Som en stubbe i en stubbåker”. *Finlands svenska arbetarförbund 1899–1974*, Vasa: Fram 1978, s. 162–191.

Wiik skulle inta en antikommunistisk position i SDP under mellankrigstiden. Till en början då partiet genomgick en inre maktkamp mellan olika fraktioner till höger och vänster räknades inte Wiik till någondera. Han skulle länge betraktas som tillhörande mittlinjen, den så kallade marxistiska centern inom finländsk socialdemokrati. Först senare, under Lappoåren och då högersocialdemokraten Tanner förstärkt greppet om partiet, blev han ett slags ledargestalt för partiets vänsteropposition.⁵⁶ Wiiks antikommunism – en ståndpunkt som han höll fast vid under hela mellankrigstiden – formulerades utifrån hans marxistiska syn på socialdemokratisk politik: kommunismen var en utopistisk rörelse, den var född utifrån en reaktion mot de rådande förhållandena i ett underutvecklat samhälle och de ryska bolsjevikerna försökte förverkliga socialism i ett land som inte uppnått den kapitalistiska utvecklingsfasen.⁵⁷ När det pånyttfödda SDP klart tog avstånd från kommunismen hösten 1918 var det utifrån ett utkast som Wiik skrivit till det extraordinära partimötet. I utkastet ansåg Wiik att kommunismen var en utopistisk rörelse. Socialdemokratiens uppgift i ett demokratiskt västerländskt samhälle var enligt Wiik att skapa förutsättningar för samhällets övergång till socialismen genom att aktivt delta i riksdags- och kommunalval och inte genom revolution.⁵⁸

Det största hotet mot den finländska samhällsutvecklingen var, enligt Wiik, kommunisternas lockrop, som tilltalade särskilt den oupplysta massan på landsbygden. För Wiik var kampen mot kommunismen en kamp mellan två civilisationer. I ett av de festtal som Wiik höll i Masaby arbetarförening och som publicerades i det första numret av den finlandssvenska socialdemokratiska tidningen *Arbetarbladet*, redogjorde han med all tydlighet för hur väst skilde sig från öst och för hur man i utlandet (enligt Wiik befogat) betraktade Finland som ett mellanting vad gällde civilisationernas utvecklingsnivå:

Men det gångna årets händelser i vårt land har väckt uppseende långt utanför landets gränser, och man har där sport sig, också på borgerligt håll, huruvida – såsom en stor borgerlig tidning i England uttryckte saken – bör Finland snarare räknas till västern eller törhända till östern.

56. Pihanurmi & Poutiainen, ”Teoreetikko K.H. Wiik”, s. 284–288.

57. ”Karl H. Wiik begär ordet. En förklaring och ett rentvåningsförsök”.

58. Wiiks utkast publicerat i Soikkanen, *Kohti kansanvaltaa 1*, s. 335.

Den är icke smickrande, den frågan, för dem som har under det gångna året bestämt händelsernas gång, men vi förstår blott alltför väl, att den frågan kunnat uppställas. Ty vad innebär denna skillnad mellan öster och väster, som man anser utslagsgivande för sitt omdöme om vårt lands kulturståndpunkt? Västern – det är demokratins grundsats, den upplysta folkviljans, den därpå grundade laglighetens och kulturutvecklingens. Östern – det är auktoritetsprincipen, fävdet, godtycket, avsaknaden av hänsyn, för samhällets sunda, naturliga riktlinjer.⁵⁹

För Wiik och socialdemokraterna verkade kommunismen i Ryssland i ett samhälle som var kulturellt efterblivet och civilisatoriskt annorlunda än det västeuropeiska. För de västeuropeiska socialdemokraterna var socialism inget som kunde framtingas med revolution i samhällen som inte uppnått det kapitalistiska utvecklingsstadiet. För Wiik, vars kultursyn byggde på den västerländska civilisationens framgångsrika strävan efter att skapa ett organiserat samhälle, var den finländska kulturen rotad i den västerländska – men hotet mot landets fortsatta demokratiska utveckling kom från öster. Samtidigt kan Wiiks syn med fördel jämföras med hur exempelvis svenska socialdemokrater betraktade bolsjevismen som ”en grotesk avspiegling av tsarismen”. Svenska socialdemokrater kallade kommunismen i Ryssland för en från Asien hemmahörande ”pest” och ”smitta” som hotade västerlandet med en ”socialismus asiaticus”, en smittsjukdom som likt spanska sjukan spridits bland den hårt prövade befolkningen i det av kriget utarmade Europa.⁶⁰

Då Wiik talade om klasskampen kunde han understryka att det också var en kamp mellan västerländsk och österländsk civilisation. På utländska socialdemokratiska partikongresser betonade Wiik att Finland och de nya randstaterna stod på gränsen mellan väst och öst. I randstaterna kämpade socialdemokraterna för ländernas västerländska samhällsutveckling. Den här kampen framställde Wiik som en civilisationskamp. Kampen mellan två civilisationer togs upp av Wiik i ett brev som publicerades i *Arbetarbladet* från hans besök på den estniska socialdemokratiska partikongressen:

59. ”Österns och västerns princip. Tal av K.H. Wiik vid en fest i Masaby föreningshus den 13 juli”, *Arbetarbladet* 23/7 1919.

60. Blomqvist, *Nation, ras och civilisation*, s. 318–325.

Det är så med de nya rikena från Torneå och ner till Warschau, att österns och västerns ande kämpar med varandra inom dem. När man hör om dessa häktningar av arbetarrörelsens förtroendemän, om kongressupplösningar och dödsdomar [...] om kommunismen, som inom vissa lager av arbetarklassen vunnit fotfäste – så förefaller det allt så välkänt för en finländare. Det är österns insats också i vårt samhällsliv. Vi har för länge levat samman med östern för att ha hunnit helt övervinna verkningarna därav [...]. Men är österns ande stark ännu, så har dock västerns framtiden för sig.⁶¹

Utifrån föreställningar kring civilisation och om västerns kamp mot det barbariska öst, kan man utläsa hos Wiik att kampen mellan socialdemokratin och kommunismen kunde likställas med den uråldriga kampen mellan svärdet och kroksabeln.

I inledningen till *Kovan kokemuksen opetuksia* skulle Wiik anknyta till det synsätt på marxismen som utvecklats inom Andra internationalen och hur kapitalismen likt en naturkraft i sinom tid skulle utplåna alla gamla, utifrån det här perspektivet, utvecklade samhällen – inklusive de agrara länderna i Östeuropa:

Då man undersöker de orsaker till att Finlands socialdemokrati har stämplats som ett oförsonligt och hästkt klasskampparti, bör man i förstone ta i beaktande de samhälleliga förhållanden, i vilken vår arbetarrörelse har utvecklats. Den är på sätt och vis i motsvarande ställning som andra agrara länders (särskilt Östeuropas) arbetarrörelser, där kapitalismen ruckar på den gamla bondekonomin, utarmar och rentav proletariserar stora grupper av jordbruksbefolkningen med svagare motstånds- och utvecklingsförmåga. [...] När de ansluter sig till arbetarrörelsen lämnar dessa grupper som befinner sig i stort trångmål och för övrigt på en lägre utvecklingsnivå efter sig ett oroligt avtryck.⁶²

61. K.H. Wiik, ”Den sociala kampen i Estland”, *Arbetarbladet* 19/8 1920.

62. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 5. ”Tutkittaessa niitä seikkoja, jotka ovat antaneet Suomen sosialidemokratialle leppymättömän ja kiivaan luokkataistelupuolueen leiman, on ensinnä otettava huomioon ne yhteiskunnalliset olosuhteet, joissa työväenliikkeemme on kehittynyt. Se on tavallaan samassa asemassa kuin niiden muiden agrarimaiden (etenkin Itä-Euroopan) työväenliike, joissa kapitalismi horjuttaa vanhaa talonpoikaistaloutta, köyhdyttää ja suorastaan proletarisoiden suuria joukkoja maanviljelijäväestön vähemmän vastustus- ja kehityskykyisiä aineksia [...]. Liittyessään työväenliikkeeseen antavat nämä usein huutavassa hädässä sekä muutenkin alhaisella kehitystasella olevat ainekset koko liikkeelle levottoman leiman.”

På vad annat sätt kunde inbördeskrigets terror tolkas, än som ett uttryck för österns vilda barbari och den ryska auktoritära traditionen, som fortfarande hade ett starkt grepp om finländarna.

Wiik skulle både i sin bok och i andra sammanhang understryka det svenska arvets betydelse för den finländska samhällsutvecklingen. I boken "Kovan kokemuksen opetuksia" hänvisade inte Wiik explicit till det svenska arvet i Finlands historia. Men implicit var det underförstått att det var det svenska rättsarvet som han avsåg då han skrev "det västerländska kulturarvet". Den ryska tidens auktoritära styre hade enligt Wiik enbart förhalat Finlands demokratiska utveckling.⁶³ Liksom tidigare underströk Wiik de svenskspråkiga arbetarnas betydelse för socialdemokratin i Finland, som bärare av de traditioner och den kultur som fanns kvar i Finland från den svenska tiden. Efter storstrejken 1905, då Wiik, på samma sätt som efter 1918, hade fördömt anarkismen och våldsamheterna som förekommit bland arbetarna och som enligt honom var uttryck för det finska folkets låga civilisationsnivå, hade han föreslagit att det skulle grundas ett eget svenskt socialdemokratiskt parti som för Finlands framtida utveckling skulle finna ett naturligare samarbete över klassgränsen med det borgerliga Svenska folkpartiet.⁶⁴

Efter inbördeskriget skulle Wiik åter påpeka hur anarkismen och terrorn varit inslag som utmärkt de finska arbetarnas agerande under inbördeskriget, inte de svenskspråkigas, vilket framgick av brevet till Mörne:

Beträffande upprorstiden kan man märka, att i mycket få fall svenska arbetare beging mordgärningar och att överhuvud den tiden förlöpte rätt lugnt i svenskbygderna, såvitt ej utsocknebor inräknade. Vilket vittnar gott om den svenska karaktären.⁶⁵

Hos de svenskspråkiga arbetarna var organisationsarbetet naturligare, eftersom deras kulturella traditioner och karaktär var sådan att de bäst lämpade sig för ett tålmodigt, strävsamt organisationsarbete. Bland

63. Wiik, *Kovan kokemuksen opetuksia*, s. 35.

64. K.H. Wiik, "Ett svenskt socialdemokratiskt parti i Finland", *Arbetaren* 26/5 1906; Bondestam & Helsing, "Som en stubbe i en stubbåker", s. 44.

65. Brev till Arvid Mörne 14/8 1918.

de finlandssvenska arbetarna skulle det progressiva bildningsarbetet, att väckas till socialistisk klassmedvetenhet, falla i god jord – jämfört hos de bångstyriga finnarna som betydligt lättare tillät sig hamna i händerna hos vilseledande agitatorer och utopister med dubiösa avsikter. Finnen till skillnad från svensken var betydligt mottagligare för löften om en snabb utbetalning och de hårda erfarenheterna från 1917–1918 visade enligt Wiik att finnen ställde upp på alla möjliga högst tvivelaktiga ”revolutionsplaner”.

Men Wiik var ingen språkpolitisk demagog som försökte hålla de två språkgrupperna åtskilda:

När jag som nästan i hela mitt liv verkat bland vårt lands svensk-språkiga arbetare, är i tillfälle att tala för finskspråkiga kamrater, så vad skulle jag tala om inför dem om inte om arbetarnas internationella solidaritet, den känsla, som – utifrån gemensamma klassintressen skapar en säker grund – som förenar olika länders och nationers arbetarmassor till gemensamma ansträngningar för en gemensam seger. [...] Våra finska kamrater har genom sina representanter i riksdagen lyckats genomtränga en ädel och klarsynt internationell solidaritetskänsla. Jag avser det sätt på vilket de uppträtt, då det har varit fråga om att trygga Finlands svenska befolknings språkliga rättigheter. [...] Utifrån detta vågar jag påstå, att Finlands arbetare har tydligare än de flesta andra länders arbetare insett, hur viktigt det är att upprätthålla och utveckla i våra led den heliga internationella solidaritetens känsla.⁶⁶

66. ”Kun minä joka miltei koko elämäni olen toiminut maamme ruotsinkielisen työväen keskuudessa, olen tilaisuudessa nyt puhumaan suomenkielisille tovereille, niin mistä heille puhuisin, ellei työväen kansainvälisestä solidaarisuudesta, siitä tunteesta, joka – yhteisten luokkaetujen muodostamaan vankkaan pohjaan perustavana – yhdistää eri maiden ja kansojen raatajajoukot yhteisiin ponnistuksiin yhteisen voiton saavuttamiseksi [...] [S]uomalaiset toverimme ovat edustajinsa kautta valtiopäivillä loistavasti osoittautuneet mitä jaloimman ja selvänäköisimmän kansainvälisen solidaarisuustunteen läpätunkemiksi. Tarkoitan sitä, millä tavoin he esiintyivät silloin, kun oli kysymys Suomen ruotsalaisten [sic] väestön kielellisten oikeuksien turvaamisesta [...]. Tämmöistä tapausta silmällä pitäen luulen uskaltavani väittää, että Suomen työväki selvemmin kuin useiden muiden maiden työläiset käsittää, miten tärkeä on ylläpitää ja kehittää riveissämme kansainvälisen solidaarisuuden pyhää tunnetta.” *Tal i Viborg friluftsfest*” aug. 1919, Mapp 5 1917–1919, K.H. Wiiks samling, RA, Helsingfors.

Wiik erkände att skillnader mellan de olika språkgruppernas utvecklingsnivå kunde förklaras utifrån den historiematerialistiska syn som han omfattade: svensken och finnen hade utvecklats olika och under olika förutsättningar. Samtidigt kunde Wiik tillämpa essentiella förklaringar om olika karaktäsegenskaper hos finnen och svensken. Men som marxistisk internationalist ansåg Wiik dock att alla nationaliteter, raser, kulturer och språk, när de väl kommit till insikt om att den internationella kapitalismen utgjorde den gemensamma fienden, skulle samarbeta för ett socialistiskt samhälle. Rashat och språkstrid var trots allt utmärkande för borgerligheten – inte för socialisterna.

SAMMANFATTNING

Karl Harald Wiik var en av de intellektuella röster i Europa efter första världskriget som formulerade tankar kring det gamla samhällets ruttenhet samtidigt som man formulerade förhoppningar om en ny och bättre tidsepok. Wiiks ställningstagande i boken *Kovan kokemuksen opetuksia* följde den allmänna socialdemokratiska partiutvecklingen efter inbördeskriget, där reformism och samarbete med de borgerliga partierna framstod som partiets framtida linje.

Wiik var övertygad om ekonomiska och sociala lagbundenheter, att samhället gradvis skulle övergå till socialismen. Detta byggde på den vetenskapliga marxismen, såsom den formulerats inom Andra internationalen, som var inbäddad i det sena 1800-talets och tidiga 1900-talets eurocentrerade syn på den västerländska civilisationens överlägsenhet. Socialismen var den samhällsform som utvecklades i industrialiserade samhällen och Wiik skulle positionera Finland i mellanrummet mellan det outvecklade öst och det längre hunna väst. Den socialdemokratiska klasskampen som bedrevs i de nya randstaterna, den civiliserade västerns utpost mot österns vildhet och råhet, var samtidigt en kamp mellan två olika civilisationer där de västerländskt upplysta folken och nationerna skulle segra. Finländarna hade enligt Wiik, tack vare de historiska och kulturella banden till Sverige, förutsättningar att utvecklas på västerländsk grund – men landets gemensamma historia med Ryssland hade däremot kastat samhällsutvecklingen bakåt och följden hade varit ödesdiger, vilket 1917–1918 års händelser vittnade om.

Det finländska folkets atavism och råhet, som på ett fruktansvärt sätt kommit till uttryck under revolutionstiden, visade enligt Wiik både socialdemokratins och arbetarklassens omognad. Wiiks syn på det primitiva folket kan också betraktas utifrån ett civilisationsperspektiv och utifrån etniska kategoriseringar: finnen var råare och mindre utvecklad än de svenskspråkiga, eftersom det enligt Wiik förelåg väsentliga skillnader i kultur och nationell karaktär mellan de två språkgrupperna i Finland. Till skillnad från samtida vita borgerliga och högerinriktade synsätt stod Wiiks syn närmare ett reformistiskt civiliseringsperspektiv; genom bildning kunde massorna höjas till att åstadkomma stora dåd för hela mänskligheten.

Genom en jämförelse med andra länders marxister som reflekterade kring civilisation, nation och etnicitet, framgår en ny sida av K.H. Wiik, som visar att koloniala och eurocentrerade tänkesätt, diskurser om etnicitet och nation, var inbäddade i den finländska arbetarrörelsen och dess politik – kanske djupare än vad finländsk forskning visat. Samtidigt pekar denna artikel på att den finländska reformistiska arbetarrörelsen följde utvecklingen på andra håll i Europa, där klass förknippades med uppfattningar om civilisation, nation och etnicitet.

Bildkällor

s. 51 Arbetararkivet, Helsingfors

s. 59 Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 3. Suomen työväenliikkeen merkki-miehiä Ursinista Tanneriin*, Tammi: Helsinki 1968